

Вељко Благојевић*

*Институт за међународну политику и
привреду, Београд, Република Србија*

СРБИЈА И ПРОШИРЕНО ОДВРАЋАЊЕ: ИСКУСТВА И ПУТОКАЗИ

Сажетак

Стратешки концепт проширеног одвраћања настао је у постхладноратовском периоду, увећањем садржаја хладноратовског концепта нуклеарног одвраћања савезника великих сила. Дакле, савремено проширено одвраћање подразумева употребу свих инструмената националне моћи ради одвраћања супарника да предузму малициозне кораке према савезницима или партнерима. Овај рад се управо бави разматрањем историјског искуства Срба у примени овог концепта, али и анализом коришћених спољнополитичких средстава и исходима њихове примене. Основна хипотеза рада је да су Срби у доба постојања самосталне државе примењивали проширено одвраћање са ослонцем на дијаспору и да је то концепт који треба примењивати и у будућности, али са тежиштем на тзв. меком одвраћању. Разматраће се поједини догађаји и процеси током Кримског рата (Србија као вазална кнежевина), четнички покрет и начин ратовања (Краљевина Србија) и стратешко деловање Срба током ратова за југословенско наслеђе у којима су карактеристични обрасци српског проширеног одвраћања.

Кључне речи: стратегија одвраћања, проширено одвраћање, Србија, стратешко окружење, међународни односи, безбедност

* Имејл адреса: veljko@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0001-6981-0560.

УВОД

Концепт проширеног одвраћања је током Хладног рата био превасходно везан за нуклеарно одвраћање. Нестанак Варшавског уговора и распад СССР довео је до радикалног умањења претњи употребе нуклеарног наоружања, а највећи изазов био је спречавање „одметничких” држава и транснационалних терористичких организација да дођу у посед нуклеарног наоружања.

Проширено одвраћање је стратешки концепт који се примењује у међународној политици и војној стратегији, а реализује се превасходно политичким и војним средствима. Односи се на способност државе да одврати потенцијалне противнике од напада на њене савезнике или партнере претњом да ће употребити сопствене војне способности у одбрани тих савезника. У суштини, то укључује ширење безбедносног кишобрана војне моћи велике силе изван њених граница како би се заштитили њени савезници или друге државе од стратешког интереса (Dorondo and Stivenson 2019).

Међутим, савремени концепт проширеног одвраћања се, поред безбедносне и војне гаранција и сарадње, увећао и на економски, информациони и техничко-технолошки сектор, тако да се безбедносне гаранције проширују и на свеколики развој потенцијала моћи савезника или партнера. На овај начин силе заштитнице настоје да увећају способности мањих савезника или партнера за самостално увећање стратешке отпорности, чиме додатно оснажују савезништво и увећавају савезнички кредибилитет. На овај начин се реализује генерално одвраћање, које не спада у домен кризног одвраћања, већ се стварају услови да се умањују услови за предузимање мера непосредног одвраћања против конкретног потенцијалног агресора (Mazarr 2018, 3–5). С друге стране, државе „клијенти” поред безбедносних гаранција омогућавају себи боље услове за економски и друштвени развој, као и свеукупан положај у регионалном поретку. Ове обавезе могу бити и биле су и нуклеарне и конвенционалне природе. Они подразумевају не само заједничке безбедносне изазове, већ и политичку и оперативну координацију између силе која одвраћа и њених савезника и/или партнера (Dorondo and Stivenson 2019).

Јасно је да стратешки концепт проширеног одвраћања по правилу „резервисан” за велике силе, укључујући и регионалне, али су последице његове примене од глобалног значаја. Међутим,

савремене међународне односе карактерише појава изазивача глобалној хегемонији и релативно опадање моћи САД. Наиме, у доба неприкосновеног униполарног „момента”, већина субјеката међународних односа са малим потенцијалом моћи суштински није ни имала алтернативу да „бира” између две или више великих сила које би се појавиле као сила заштитница њихових интереса, јер је хегемон имао неприкосновен потенцијал моћи тако да друге силе нису имале могућност да веродостојно реализују проширено одвраћање. Иако је глобални хегемон још увек једина сила са глобалним домаћајем, појављују се актери који располажу економским, технолошким, па и војним потенцијалом за проширено одвраћање најчешће у регионалним оквирима, а неки од њих имају довољно потенцијала да се позиционирају и на другим континентима.

У оваквим глобалном стратешком окружењу се стварају услови да „мале и средње” државе не само бирају на коју силу ће се ослонити у одвраћању, већ и да стратешки промишљају у смеру самосталног проширеног одвраћања, наравно у складу са њиховим потенцијалом моћи. Милан Игрутиновић наводи да нема никакве сумње да наведене државе начелно нису у прилици да проширено одвраћање реализују ослањајући се примарно на тврде чиниоце моћи, већ на такозвано меко одвраћање (Igrutinović 2022, 39–56). Будући да услови у стратешкој ситуацији и војна неутралност Србије неумитно стварају императив ослонца на сопствене потенцијале, Србија и Срби нужно морају преиспитивати сопствена искуства у примени концепта проширеног одвраћања и настојати да их примене у складу са савременим регионалним и глобалним окружењем (Subotić 2024, 113–115). Тај процес, наравно, не искључује и изучавање искустава других држава, поготово сличних потенцијала моћи, али сопствена искуства ипак требају имати приоритет јер су производ српске стратешке културе. Управо због ове чињенице, неће се разматрати искуства Прве и Друге Југославије у примени концепта проширеног одвраћања, јер су они продукт државе у којој су, у мањој или већој мери, били плод компромиса народа који су је чинили, а не српска.

Због тога ћемо настојати да, путем анализе примене проширеног одвраћања Кнежевине Србије у Кримском рату, затим Краљевине Србије у искуствима четовања у Старој Србији и Македонији с почетка 20. века и, најзад, искуства Србије у примени концепта проширеног одвраћања током ратова за југословенско наслеђе. Схватање контекста сваког од разматраних случајева, понудиће

одређене закључке који би требало да буду схваћени као путоказ за будуће деловање у контексту проширеног одвраћања. Јасно је да треба уочити не само континуитет у примени концепта проширеног одвраћања, већ објективно сагледати и дисконтинуитете у погледу карактеристика српског друштва, ефикасности државних институција и положаја у међународном поретку, будући да се ефикасност читавог концепта заснива на перцепцији и теорији рационалног одлучивања.

КНЕЖЕВИНА СРБИЈА У (ПРОШИРЕНОМ) ОДВРАЋАЊУ ТОКОМ КРИМСКОГ РАТА

Међународна политика у 19. веку била је евроцентрична и суштински везана за одлуке Бечког конгреса, којим је створена Света алијанса. Међународни поредак тога доба је суштински почивао на концепту равнотеже снага великих сила тога доба: Британије, Аустрије, Пруске, Русије и Француске. При томе је Британија представљала „уравнотеживача” континенталних сила са пресудним савезничким потенцијалом за очување европског *status quo*, који је њима омогућавао доминацију. Ипак, моћ сама по себи не представља гаранцију за дуготрајан мир, већ је било нужно постићи споразум о заједничким вредностима, које би сузбијале жељу за рушењем успостављеног поретка и дале му легитимност (Kisindžer 1999, 57). Велике силе су обавезале да ће помагати једна другој у гушењу револуционарних покрета, што се потврдило као веродостојно током 1848. године када се „баук револуције” безуспешно ширио Европом. Европа тога доба је имала стабилан поредак и без великих ратних сукоба све до почетка Великог рата, са једним изузетком, Кримским ратом 1853–1856 године. Против Русије су ратовали: Британија, Француска, Отоманско царство и Пијемонт, Изостанак аустријске и пруске подршке Русији резултирао је њеним поразом. Учешће Пијемонта на страни алијансе у Кримском рату омогућио јој је боље позиционирање на међународном плану, што је створило услове за уједињење и формирање Италијанске државе, под династијом Савојски нешто касније. Слично се догодило и са Уједињењем немачких кнежевина у Немачко царство, којим је руководио чувени Бизмарк (Loh 2014, 127–130). Управо ће понашање многих народа у погледу Кримског рата утицати на њихову будућу „судбину”. Слично је био случај и са Србима, који су невољко прихватили да буду неутрални у овом сукобу.

Вазална српска кнежевина је средином 19. века била „стешњена” између две велике копнене силе Отоманске империје и Дунавске монархије. „Болесник са Босфора” је зазирао због амбиција Русије, која је имала улогу заштитнице хришћанских Словена, посебно Срба после другог српског устанка. С друге стране, царски Беч је зазирао од Србије, која је била својеврстан Пијемонт за све Словене који су насељавали Монархију, посебно оне на Балкану.

Да би поправила свој положај међу Хришћанима, Британија покреће иницијативу према Отоманској империји за њихову заштиту. Porta је 1853. године потврдила све стечене повластице хришћанима, са стратешком рачуницом да ће Кримски рат зауставити иманентну претњу која је, према њима долазила од Русије. Султан потврђује повластице дате Србији и проглашава их за трајне. Иако је реч о незнатним дипломатским уступцима, Србија је била принуђена да пристане да прогласи неутралност у односу на Кримски рат. Без обзира на проглашену неутралност, Србија је била под војном претњом Аустрије и била је принуђена да изврши припреме за оружани сукоб.

На граници са Кнежевином Србијом Аустрија је у то време имала распоређено 50.000 војника. Србија је предузела готово све мере из домена одвраћања. Активирала је своје војне потенцијале пред овом непосредном опасношћу, која је подразумевала упис у војну евиденцију свих мушкараца од 18 до 45 година. Процењује се да је Србија у народну војску мобилисала између 80.000 и 110.000 војника (Ђорђевић 1984, 14–15). Однос снага потенцијалног агресора и српске војске био је, дакле, два према један у српску корист, што указује на веродостојност непосредног одвраћања. Међутим, у ову својеврсну формулу одвраћања није укључено проширено одвраћање, које је Србија реализовала у доброј мери. Наиме, Беч је у стратешкој калкулацији могућег оружаног сукоба на Балкану морао да рачуна и на значајан српски фактор у својим војним формацијама, али и непоузданост других словенских народа под њеном влашћу који је био незадовољан својим статусом. Тако је Дунавска монархија одустала од агресије на Србију, што је чини се била рационална одлука избегавања рата на два фронта од којих је суштински слабији противник представљао, парадоксално, већи ризик по безбедност Царевине.

Кримски рат је завршен поразом Русије и уследило је потписивање мировног споразума у Паризу 1856. године, којим

је потврдио вазални положај Србије, али се као силе заштитнице појављују све државе потписнице (Blagojević 2022, 86–87). После ове „епизоде” са Аустријом, Срби су извукли стратешке поуке да морају да развијају оружане снаге, јер су деценију раније Уставобранитељи војску свели на најмању могућу меру и ставили је у надлежност унутрашњих дела (Pršić 1997, 33).

ЧЕТНИЧКО ДЕЛОВАЊЕ У ВРЕМЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

Од почетка 19. века, постојале су ускочке акције, али и четничке групе, а и читаве чете у Старој Србији и Македонији,¹ које су се бориле против турских и арнаутских зулумћара над Хришћанима. Четнички покрет је посебно ојачао у време Руско-турског и Српско-турског рата 1878. године, када су четници из ових области тражили наоружање и муницију да се боре против Турака и Арнаута. Српске војне власти су редовно излазиле у сусрет њиховим захтевима, а на њихов захтев слали су и своје официре и подофицире. Четовало се са променењом ефективносту, али је осветнички и бунтовнички дух Хришћана у овим областима Отоманске империје био непоколебљив (Hadži Vasiljević 1928, 5–16).

Од Српско-бугарског рата 1885. године, бугарски углед је порастао и њихова комитска акција ојачала, а они су преузели већину институција које су основали Срби у Старој Србији и Македонији и прогонили и убијали угледне српске личности. Почетак 20. века обележен је Илинденским устанком, који су предводили Питу Гули и Гоце Делчев уз подршку Бугарске, са намером да се међу европским актуелизује питање ових области и оне присиле Порту да ове територије прикључе Бугарској. Устанак је у крви угушен, а разбијене комитске чете нису могле да се врате у Бугарску због блокада турске војске, па су побегле у Србију и Црну Гору, где су братски дочекане. Део наведених комита се враћа у Стару Србију и Македонију са српским четницима. Српска влада није реаговала на наведене догађаје, али је покренута приватна иницијатива за заштиту Хришћана у наведеним областима. Иницијативу је покренуо лекар Милорад Гођевац, шеф санитета Београда, а убрзо су му се прикључили генерал Јован Атанацковић и трговац Лука Ђеловић,

¹ Реч је о старим називима за територију Косова и Метохије и садашње Северне Македоније.

а нешто касније и богати београдски трговац Никола Спасић, Љуба Ковачевић, мајор Петар Пешић, као и капетан Драгутин Димитријевић-Апис и други. Извршни одбор ове иницијативе формиран је у Врању и деловао је све до почетка Балканских ратова. Убрзо по оснивању ове организације, у Србији се формирају и друга приватна друштва за помоћ браћи у Отоманској империји, попут Кола српских сестара, Српска браћа, Друштва Светог Саве, Београдске задруге и други (Hadži Vasiljević 1928, 5–16).

Анексија БиХ 1908. године, изазвала је опште негодовање у српском друштву, што је само ишло у прилог милитантно оријентисаним структурама у Дунавској монархији, који су у оваквом стању видели још један аргумент за неизбежност рата са Србијом (Hamilton and Herwig 2010, 76). Чувени четнички војвода (мајор) Војислав Танкосић формирао је четничку школу у Прокупљу, где су се обучавали добровољци за специјалне задатке у БиХ. Истовремено, формирани су својеврсни регрутни центри широм Србије у које су се пријављивали добровољци за четовање.² Иако је ратни сукоб деловао као изванредан, Русија није била способна за нови војни сукоб јер је катастрофално поражена од Јапана 1905. године и оптерећена унутрашњом политичком нестабилношћу. Због тога је Русија била принуђена на дефанзивно понашање, што је препоручила и Србији. Свесна могућих последица проширеног одвраћања Србије, Дунавска монархија је захтевала да добије јавне гаранције Београда да анексија не утиче негативно на њене националне интересе. од Београда да јавно објави како анексија ничим не повређује српске интересе. Србија је била принуђена да се сагласи са овом иницијативом, јер није имала ниједног савезника на чију подршку је могла да рачуна (Роров 2010, 288–289). Наведена историјска епизода у односима Беча и Београда указује на чињеницу да се Краљевина Србија на спољнополитичком плану деловала у складу са реалним проценама стратешког окружења, али да се није одустајало од реализације њених циљева.

Нема бољег и очигледнијег доказа о значају отпорности једног друштва за веродостојно проширено одвраћање и вероватноћу њеног преласка у отпор у случају агресије од формализације њених позитивних тековина у званичне државне документе. То је управо случај са Краљевином Србијом, која је у погледу четничког деловања демонстрирала коришћење најефектнијих и поузданих средстава

² Процењује се да је на овај начин пријављено око 5.000 добровољаца у Србији.

проширеног одвраћања познатих у то доба. Реч је о чињеници да је 1911. године усвојена Ратна служба, која поред основних оперативнотактичких операција и поступака уређује у 7. делу (поглављу) под називом „Четничко ратовање” начела деловања четничких формација у позадини непријатеља, сопственој позадини, на маршу и друге посебне задатке (Ministarstvo vojno 1911, 459–473).

Надаље, значајно је приметити да је у Краљевини Србији постојала развијена стратешка мисао и делатност државних органа и читавог друштва. Добро је познато да стратегију не спроводе само државни органи, већ је за њену реализацију неопходно ангажовање читавог друштва. То је посебно значајно за тзв. мале државе, са релативно малим потенцијалом моћи, као што је Србија, која се граничила са великим силама са супротстављеним интересима и у константној опасности од угрожавања територијалног интегритета. Зато је константа у стратешком наступу, са јасном дефинисаним жељеним крајњим стањем, уз континуирано јачање војних и економских потенцијала и поуздану дипломатију може ефикасно да примењује стратешки концепт директног одвраћања, које је додатно ојачано концептом проширеног одвраћања у мери која додатно усложњава процене потенцијалних агресора. Јачање кохезивних веза са Србима ван матице, била је обавеза надлежних државних органа, али и пракса прихваћена од шире друштвене заједнице, њоме су се бавили уметници, успешни предузетници, академска заједница, школство, здравство и друге области друштвеног живота, без значајнијег уплитања државе која је својим нормативним мерама само усмеравала и давала динамику друштвеним процесима у зависности од ситуације у стратешком окружењу. Ипак, мора се истаћи да без јаких и професионалних државних институција, стабилне економије, ефикасне дипломатије и војних снага, не може се говорити о ефикасном одвраћању, као ни о проширеном одвраћању.

РАЗБИ-РАСПАД СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ У КОНТЕКСТУ ПРОШИРЕНОГ ОДВРАЋАЊА³

Геополитички поремећаји тектонског карактера узроковани падом Берлинског зида, СССР и његовог лагера и историјска

³ Термин „разби–распад” суштински подразумева амалгам разноврсних спољних и унутрашњих чинилаца који су допринели да се југословенска криза заврши великим оружаном сукобом са значајним последицама по народе који су живели

дискредитација социјалистичког концепта организације власти стекли су на Балкану посебно деструктивну снагу, мењајући основу политичких, вредносних и културних темеља СФР Југославије. Укратко речено, Друга Југославија је формирана на комунистичкој идеолошкој основи и нестанком једнопартијског система, нестала је и она сама. Настала у доба почетка Хладног рата, у коме је имала већу улогу на међународној сцени него што би јој то припадало по потенцијалу моћи, крајем Хладног рата престале су и да постоје „бафер” државе као што је била СФРЈ. Лидери социјалистичких република нису били у стању да се договоре о будућем устројству федеративне вишепартијске државе, која је била оптерећена лошом економском ситуацијом и растућим национализмима, међу којима су посебно наглашени напори Албанаца да изборе статус републике за САП Косово (Petranović 1988, 357–470).

Овенчан ореолом победника у Другом светском рату, Јосип Броз Тито је успоставио једнопартијски политички систем са елементима аутократије, налик краљу Александару Карађорђевићу. Тита су поједини амерички аутори сматрали за „последњег Хабзбурговца” реферирајући на његову умешност у вођењу спољне политике и мултиетничност државе на чијем се челу налазио деценијама. Он је лично контролисао значајније процесе у земљи преко Маршалата, институције која је била војног карактера и ван политичког система и Устава, али са многоструким импликацијама на политичка и друштвена кретања у држави. Слични карактер власти имао је и краљ Александар Карађорђевић и његова Гарда са специфичним овлашћењима (Terzić 2005). Након Титове смрти, Маршалат престаје да постоји, а тиме се укинут најзначајнији ауторитет централизованог управљања Федерацијом и омогућена ефикасније сецесионистичко деловање. Комунистичка елита је систематски радила на разграђивању српског етоса, везујући националне идентитете за републичке, при чему се настојао створити „црногорски идентитет”, инсистирањем на посебностима муслиманског становништва српске националности у БиХ и њихово фаворизовање на уштрб интереса српске популације, а слично је било и у другим републикама. Надаље, једино је Србија имала две аутономне покрајине, које су Уставом из 1975. године добиле још већа овлашћења. Може се рећи да је југословенска криза само осветлила супресију Срба коју су деценијама трпели унутар

на наведеној територији. Овај појам је у нашу политикологоју увео наш познати публициста Милош Кнежевић (Stepić 2023, 378–379).

републичких и покрајинских граница зарад опстанка заједничке државе. Када је криза ескалирала, дошло је до отпора Срба унутар административних граница бивших република, што суштински потврђује погрешан приступ комуниста националном питању и виталност српске нације која се деценијама одупирала систематској супресији (Blagojević 2019a, 112). У Југословенској народној армији – ЈНА је, по инерцији и у складу са традицијом, већину официрског и подофицирског кадра попуњаван из састава српског етничког корпуса, иако је постојала позитивна дискриминација за друге народе (Bjelajac 1999).

Догађаји који су довели до распада бивше СФРЈ више него јасно потврђују да национално питање у тој држави није решено на адекватан начин, о чему говоре резултати првих вишепартијских избора у републикама бивше Југославије. Истовремено, друга Југославија се распала по „административним шавовима” за које се деценијама тврдило да немају никакав значај. Пошто нови и „демократски” изабрани републички лидери нису показали довољно политичке воље за компромисом и очувањем федералне државе, било је неизбежан њен распад (Krempton 2003, 319–406). Остало је питање да ли ће се то десити мирним путем или насилно. Ангажовање спољног фактора у кризи на простору бивше СФРЈ постаје интензивније тек пошто су се јасно диференцирали различити ставови републичких лидера. Војно руководство, које је од стварања ЈНА било комунистички индоктринирано, је по први пут остало без снажног упоришта у савезним институцијама где су углавном седели представници других политичких уверења (Nikolić 1989). Истовремено, они су били дубоко свесни да су на челу мултинационалних оружаних снага, које је веома тешко ангажовати у кризи унутар националне територије.

Оваква ситуација је приморала српско руководство да се определи за стратешки концепт проширеног одвраћања, који је суштински изгледао као једини могућ у условима у којима је једино српски фактор у тој држави био заинтересован за њено очување. Ипак, сама реализација овог концепта је почела да се примењује неконсеквентно, од првог ангажовања ЈНА на заштити спољних граница у Словенији, где је било нужно да се много боље изврши обавештајна припрема операције и да се она реализује енергичније. Одустајање Београда од јединствене државе у Словенији, суштински је отворило „Пандорину кутију” који је историја забележила као

крвави распад СФРЈ. Убрзо се криза прелила на Хрватску, која је била подржана споља посебно од Немачке. Са значајно већом српском популацијом, концепт проширеног одвраћања је примењен уз максимум „Србија се брани у Книну”, са жељеним крајњим стањем да се прекине растакање српског националног етоса по републичким шавовима. Било је много недостатака у примени овог концепта, али ћемо се задржати само на основним, а реч је о недостатку ширег дипломатског ангажовања на обезбеђивању моћних и поузданих савезника, што су сецесионистичке републике схватиле много пре Србије и представили је на Западу у светлу регионалног хегемона и присталица комунизма. У оваквим условима, са лимитираним потенцијалима моћи и без значајнијег савезника, веродостојност проширеног одвраћања није дало резултате. Испоставило се да је време радило за сецесионисте у Хрватској, и након одбијања плана „Z-4”, дошло је до војног краха српских снага у Хрватској и егзодуса Срба са подручја где су живели вековима.

Нешто после почетка кризе у Хрватској, пропао је покушај меког проширеног одвраћања према босанским Муслиманима, којима је понуђен споразум о заједничком животу са Србима. Изетбеговић се двоуми, али након добијања подршке Запада и појединих исламских центара моћи, ипак одлучује за конфронтацију са Србима у БиХ. Српски фактор је у БиХ био у повољнијем положају у односу на Хрватску, не само због бројније популације, већ и због бољег схватања стратешке ситуације у којој се налази, посебно након што је НАТО употребио авијацију против Срба у БиХ ради спречавања „етничког чишћења” (упоредити Karloš 2019; Cigar 1995; Blagojević 2019b, 371–372). Проширено одвраћање у БиХ је дало неки резултат, који је верификован Дејтонским споразумом, те је српски фактор препознао моментум када треба преговарати, за разлику од Хрватске где је та шанса пропуштена. Дакле, проширено одвраћање у БиХ је дало ефекте у стварању Републике Српске, што је било највећи могући степен реализације националних интереса. Кључна гаранција коју је Милошевић намеравао да осигура потписивањем Дејтонског споразума поред мира у БиХ, била је осигуравање територијалног интегритета Србије у погледу Космета. Инсистирањем на оваквим ставовима јасно уочава континуитет настојања примене концепта проширеног одвраћања, али са крупним недостацима за његову ефикасну примену. Наиме, српски фактор није располагао са потенцијалима моћи који би одвраћање учинило ефикасним, јер

се јавно мњење најмоћнијих светских сила већ определило против њених настојања, а она није ни приближно располагала са довољно потенцијала моћи да проширено одвраћање самостално реализује. Тако се реализација проширеног одвраћања у светским центрима моћи перципирала као политика по моделу „наоружај локалне Србе који траже аутономију”, која за њих није била прихватљива из много разлога, од којих је кључна негативна перцепција коју су наметнуле сецесионистичке републике још на почетку кризе.

Крупни недостаци српске примене стратешког концепта проширеног одвраћања у ратовима за југословенско наслеђе доживели су највећи дебакл на простору Космета 1998. и војне интервенције НАТО 1999. године. Директно одвраћање Албанаца на КиМ није дало резултате, јер су као и у случају Словенаца, Хрвата и Муслимана у БиХ, они могли да рачунају на подршку светских центара моћи за разлику од Срба који нису имали савезнике. Овде се побуна на Космету неће анализирати, јер спада у домен директног одвраћања, али представља несумњиву последице неуспешног проширеног одвраћања, али се и данас осећају последице тих догађаја (видети Ćurčić i Dinić 2024, 160–167; Stepić 2020, 7–30).

ЗАКЉУЧАК

Савремени стратешки концепт проширеног одвраћања се проширио не само на конвенцијално одвраћање, већ и на примену економских, техничко-технолошких, информационих, културолошких и других инструмената и средстава, што је суштински омогућило и „малим и средњим” државама да настоје да та ефикасно примењују у регионалним оквирима. За Србију је концепт проширеног одвраћања нужно опредељење, као консеквентна последица распада бивше Југославије, с тим да је наш капацитет моћи у савременим геополитичким околностима омогућава такозвано меко одвраћање, које се заснива на бригу о дијаспори у региону и заштити њиховог идентитета, али и очување Републике Српске са њеним Дејтонским надлежностима. Друга, не мање значајна, нужност за проширено одвраћање је очување Косова и Метохије у уставним оквирима Србије, јер је наведена територија према Резолуцији Савета безбедности Уједињених нација број 1244 под међународном управом, а наше институције немају ингеренције на тој територији. Трећа, нешто више скривена, потреба за проширеним

одвраћањем лежи у чињеници да је овај стратешки концепт, који је по својој природи дефанзиван, сасвим одговарајући да спречи даље растакање националне територије и аспирације регионалних актера по инерцији из деведесетих година прошлог века.

Наравно да је у доба глобализације за веродостојно и поуздано одвраћање битна перцепција која захтева и моћне и поуздане савезнике који би ултимативно гарантовали веродостојност такозваном меком проширеном одвраћању „малих и средњих” држава. За ефикасно и ефективно меко проширено одвраћање у српској историји постоје значајни примери, као што је у раду анализирано на примерима проширеног одвраћања Аустрије током Кримског рата 1853–1856 године и четовања с краја 19. и почетку 20. века и многи други. За њих је заједничко да се читаво српско друштво ангажовало на његовој реализацији, док се државни апарат у тај процес ангажовало само да његовом усмеравању у складу са стратешким окружењем и реалним проценама.

Иако се примени проширеног одвраћања током ратова за југословенско наслеђе може и мора много тога замерити, с обзиром за њихове исходе, ипак се мора навести да је у условима без значајнијег савезника српски фактор успео да скоро деценију обезбеди супротстављање светским силама, наравно уз велике губитке, али очуван национални идентитет и независност. Међутим, последице таквог стратешког приступа су видљиве и данас. Стање савремене друштвене кохезије, ако и „кондиције” и степена професионализма припадника државних институција за ефикасно и веродостојно проширено одвраћање је упитно, тим пре што га најчешће реализују високи државни функционери, а не читаво друштво као што је то чињено у периоду самосталне српске државности.

Друга константа обрасца српског проширеног одвраћања је ослонац на Србе у региону и у даљој дијаспори, која је природна и логична из етничких, културних и традиционалних разлога. Овде је много проблематичније функционалне везе са даљом дијаспором јер постоји дисконтинуитет у стратешким опредељењима Србије у последње три деценије и мноштво неостварених обећања, који имају потенцијал да угрозе коришћење овог ресурса у функцији проширеног одвраћања.

Одговори на ова питања стоје пред српском стратешком заједницом и политичком елитом. Истовремено, још је тежи и мукотрпнији процес постизања друштвеног консензуса око кључних

стратешких одлука и њихове реализације у којој учествује читаво друштво. То може да реализује само оно друштво које предводе истински ауторитети, које је изнедрила политичка дебата на кључним стратешким питањима развоја и друштво које је формирало јаке институције власти, које своје ангажовање заснива на постулатима професионализма.

Као што смо имали прилике да сагледамо, српско друштво је у својој историји имало образовни и васпитни процес да одгаји генерације које су поштовале институције државне власти, која је професионално, непристрасно и у великој мери поуздано водило државне послове на прави начин и било способно да ефикасно реализује сложене стратешке концепте попут проширеног одвраћања у ништа мање непријатељском окружењу него што је садашње. За тако нешто је неопходно располагати војном и економском моћи, али и праведно уређеним друштвом које је било вредно одбране и жртвовања сопственог живота, а за ефикасну реализацију проширеног одвраћања је неопходно не само обезбедити несумњиву перцепцију становништва, савезника и потенцијалног супарника. На ово указују и мисли бесмртног Његоша: „трудностима људи надвладаше; трудови су за род бесмртије, благо роду, а благо потомству!”

Да би се остварили наведени циљеви неопходно је, дакле, располагати и ефикасном и професионалном дипломатском службом, која ће обезбедити поуздана савезништва великих сила и ефективну и циљно-рационалну комуникацију са потенцијалним супарницима и професионалну обавештајну службу.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Bjelajac, Mile. 1999. *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918–1991*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju.
- Blagojević, Veljko. 2019a. „Strateška kultura: studija slučaja Srbija.” *Vojno delo* 71 (8): 83–117. DOI: 10.5937/vojdela1908093B.
- Blagojević, Veljko. 2019b. “Psychological Operations in Low–Intensity–Conflict: Case Study Kosovo and Metohia.” In *David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its Implications*, ed. Nebojša Vuković, 371–372. Belgrade: Institute of International Politics and Economics and Faculty of Security Studies at the University of Belgrade.

- Blagojević, Veljko. 2022. *Moć i sila: Srbija i vojni faktor u međunarodnoj politici*. Beograd: Institut za strategijska istraživanja.
- Cigar, Norman L. 1995. *Genocide in Bosnia: The Policy of "Ethnic Cleansing"*. College Station, Texas: Texas A&M University Press.
- Ćurčić, Milica, i Jelena Dinić. 2024. „Vojna saradnja i neutralnost kao instrument za ostvarivanje nacionalnog interesa Republike Srbije.” *Politika nacionalne bezbednosti* 27 (2): 159–181. DOI: 10.5937/pnb27-50341.
- Dorondo, Davis, and John Stivenson. 2019. “SMA Quick Concepts Series: Extended Deterrence.” *NSI*. Last accessed 10 January 2025. <https://nsiteam.com/sma-quick-concepts-series-extended-deterrence/>.
- Dorđević, Života. 1984. *Srpska narodna vojska 1861–1864*. Beograd: Narodna knjiga.
- Hadži Vasiljević, Jovan. 1928. *Četnička akcija u Staroj Srbiji i Mađedoniji*. Beograd: Sveti Sava.
- Hamilton, Richard, and Holger Herwig. 2010. *War Planning 1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Igrutinović, Milan. 2022. „Strah i ambicija: Srbija, vojna neutralnost i prošireno odvrćanje.” u *Neutralnost i strateško odvrćanje*, ur. Blagojević Veljko, 39–56. Beograd: Medija centar Odbrana.
- Karloš, Branko. 2019. *Rat na Balkanu, džihadizam, geopolitika i dezinformacija*. Beograd: Knjiga komerc.
- Kisindžer, Henri. 1999. *Diplomatija*, Beograd: Verzalpres.
- Krempton, Ričard. 2003. *Balkan posle Drugog svetskog rata*. Beograd: Clio.
- Loh, Torsten. 2014. „Nemačka, evropske velike sile i Balkanska konferencija 1878.” *Vojnoistorijski glasnik* 1: 123–136.
- Mazarr, Michael J. 2018. “Understanding Deterrence.” *RAND Corporation*. 19 April, 2018. rand.org/pubs/perspectives/PE295.html.
- Ministarstvo vojno. 1911. *Ratna služba*. Beograd: Štamparija Ministarstva vojnog.
- Nikolić, Drago. 1989. *Razvoj OS SFRJ 1945–1985: Kadrovi i kadrovska politika*. Beograd: VINC.
- Petranović, Branko. 1988. *Istorija Jugoslavije 1918–1988 – treća knjiga*. Beograd: Nolit.
- Popov, Čedomir. 2010. *Građanska Evropa (1770–1914): društvena i politička istorija Evrope (1871–1914)*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Pršić, Miloje. 1997. „Kadrovi Srpske vojske od Prvog srpskog ustanka do izbijanja i u vreme Istočne krize.” *Vojnoistorijski glasnik* 2–3: 29–43.

- Stepić, Milomir. 2020. „Kosovo i Metohija: geopolitički aspekti brzog rešenja i zamrznutog konflikta.” *Nacionalni interes* 38 (2): 7–30. DOI: 10.22182/ni.3822020.1.
- Stepić, Milomir. 2023. *Geopolitički pojmovnik Balkana*. Beograd: Catena Mundi.
- Subotić, Milovan. 2024. *Zapadni Balkan u raljama nebezbednosti*. Beograd: Medija centar Odbrana.
- Terzić, Milan V. 2005. *Titova vještina vladanja: Maršal i Maršalat 1943–1953*. Podgorica: Pobjeda.

Veljko Blagojević*

*Institute of International Politics and Economics,
Belgrade, Republic of Serbia*

SERBIA AND EXPANDED DETERRENCE: EXPERIENCES AND ROADMAPS

Resume

The strategic concept of extended deterrence emerged in the post-Cold War period by expanding the content of the Cold War concept of nuclear deterrence of the allies of the great powers. Therefore, modern extended deterrence implies the use of all instruments of national power to deter rivals from taking malicious steps against allies or partners. This paper deals with the consideration of the historical experience of the Serbs in the application of this concept, as well as with the analysis of the foreign policy means used and the outcomes of their application. The basic hypothesis of the paper is that during the existence of an independent state, the Serbs applied extended deterrence with support from the diaspora and that this concept should be applied in the future but with an emphasis on so-called soft deterrence. It will examine certain events and processes during the Crimean War (Serbia as a vassal principality), the Chetnik movement and method of warfare (Kingdom of Serbia), and the strategic actions of the Serbs during the wars for the Yugoslav succession, in which patterns of Serbian extended deterrence are characteristic.

Keywords: deterrence strategy, extended deterrence, Serbia, strategic environment, international relations, security

* E-mail address: veljko@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0001-6981-0560.

** Овај рад је примљен 23. јануара 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 12. фебруара 2025. године.